

КОРУПЦІЯ ТА ОРГАНІЗОВАНА ЗЛОЧИННІСТЬ: ОБҐРУНТУВАННЯ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ

В статті обґрунтовано, що ефективна протидія найвищому рівню організованої злочинності, яка має своїм системоутворюючим чинником корупцію, можлива лише за умови узгодженої протидії корупції та організованим злочинності.

Ключові слова: корупція, організована злочинність, хабар, злочинна організація, кримінальна юстиція.

В статье обосновано, что эффективное противодействие наиболее высокому уровню организованной преступности, которая имеет своим системообразующим фактором коррупцию, возможно лишь при условии согласованного противодействия коррупции и организованной преступности.

Ключевые слова: коррупция, организованная преступность, взятка, преступная организация, уголовная юстиция.

The article proved that effective counter-action to the highest level of the organized crime that has as its system-factor corruption, is possible only under condition of commonly approved measures for counter-action to corruption and organized crime.

Key words: corruption, organized crime, bribery, criminal organization, criminal justice.

Загалом за останні два роки в Україні виявлено значну кількість корупційних правопорушень: у 2007 р. – 5995, у 2008 р. – 6224. Корупційними діяннями заподіяно збитків у 2007 р. – 1278309 грн., у 2008 р. – 2688851 грн. (за даними статистичного звіту про виконання Закону «Про боротьбу з корупцією»). Згідно із даними статистичної звітності про зареєстровані злочини на території України за 12 місяців 2007 р. та у 2008 р. виявлено відповідно: 420 і 378 організованих груп і злочинних організацій; ними вчинено злочинів: 4682 і 3670. Крім того, серед цих стійких об'єднань виявлено 13 з корумпованими зв'язками у 2007 р., і 15 – у 2008 р. На наш погляд, останні дані не відображають реальної кількості організованих груп і злочинних організацій з корумпованими зв'язками в нашій країні. Наведені дані переконливо свідчать про не-

обхідність дослідження взаємозв'язку організованої злочинності з корупційними діями представників органів влади.

Проблеми протидії організованій злочинності та корупції отримали ґрунтовне висвітлення в працях українських вчених. Серед українських дослідників у галузі кримінального права і криминології внесок у розробку даної проблеми зробили В. В. Василевич, В. М. Всеволодов, В. О. Глушков, Н. О. Гуторова, І. М. Даньшин, О. М. Джу́жа, А. П. Закалок, В. С. Зеленецький, О. Г. Кальман, О. М. Костенко, Б. В. Лизогуб, О. М. Литвак, Є. К. Марчук, М. І. Мельник, М. І. Панов, Б. В. Романюк, О. Я. Светлов, І. К. Туркевич, В. П. Філонов, М. І. Хавронюк та інші. Однак при цьому не визначено співвідношення понять корупції та організованої злочинності, що і є метою даної статті.

Про тісний взаємозв'язок корупції і організованої злочинності свідчить, зокрема, те, що до спеціально уповноважених суб'єктів, які в межах своєї компетенції безпосередньо здійснюють заходи щодо виявлення, припинення та розслідування корупційних правопорушень, віднесено у тому числі спеціальні підрозділи по боротьбі з організованою злочинністю Міністерства внутрішніх справ України, податкової міліції, по боротьбі з *корупцією та організованою злочинністю* Служби безпеки України (ст. 3 Закону України «Про засади запобігання та протидії корупції» від 11.06.2009 р. № 1506-VI). В свою чергу Закон України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» 30.06.1993 (№ 3342) у ст. 5 до державних органів, спеціально створених для боротьби з організованою злочинністю, віднесено: спеціальні підрозділи по боротьбі з організованою злочинністю Міністерства внутрішніх справ України; спеціальні підрозділи по боротьбі з *корупцією та організованою злочинністю* Служби безпеки України. У Комплексній програмі профілактики правопорушень на 2007–2009 роки до завдань Програми віднесено удосконалення форм і методів профілактики правопорушень та підвищення ефективності оперативно-розшукових заходів у сфері протидії *організованій злочинності та корупції*.

Поєднуються поняття корупції та організованої злочинності і в міжнародних документах. Так, ООН одним зі *стратегічних напрямів запобігання організованій злочинності* вважає дослідження проблем боротьби з *корупцією*. У прийнятих в 1990 р. восьмим Конгресом ООН «Керівних принципах для запобігання організованій злочинності і боротьби з нею» прямо зазначено, що «необхідною умовою розробки програм із запобігання злочинності є дослідження проблем *корупції, її причин, характеру, наслідків, взаємозв'язку з організованою злочинністю і заходів по боротьбі з нею*»¹.

Як зазначається в матеріалах дев'ятого конгресу ООН щодо запобігання злочинності та поведіння з правопорушниками, який відбувся у 1993 р., феномен організованої злочинності є матеріальною формою незаконного підприємництва підпільної економічної системи. Таке економічне підприємництво здійснюється за допомогою протизаконних засобів, пов'язаних із погрозою застосування фізичної сили або її використанням, вимаганням, *корупцією*. У доповіді Генерального секретаря ООН «Вплив організованої

злочинної діяльності на суспільство загалом» на другій сесії Комітету із запобігання злочинам та кримінального правосуддя Економічної і соціальної ради ООН у квітні 1993 р. відзначалося, що *корупція* державних посадових осіб завжди була *одним із засобів*, яким надавали перевагу *організовані злочинні угруповання*, складовою частиною їх стратегії і тактики, і якій віддавалась перевага перед застосуванням відкритого насильства. Гроші, які виплачуються у вигляді хабарів, вважаються босами організованої злочинності вдалим їх інвестуванням, свого роду накладними витратами, виправданими з точки зору «справи», оскільки це значною мірою збільшує шанси на успіх і ймовірну безкарність, знижує або зводить нанівець небезпеку розкриття злочину з усіма втратами, до яких це може призвести².

У Рамковій Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти організованої злочинності від 21 липня 1997 р. безпосередньо у визначенні поняття організованої злочинності вказується на те, що *корупція* є одним із трьох основних засобів (два інші — насильство і залякування), які дають можливість ватажкам організованої злочинності отримувати прибутки, контролювати території, зовнішні і внутрішні ринки, продовжувати свою злочинну діяльність і проникати в легальну економіку³.

12–15 грудня 2000 р. на спеціально проведеній конференції в італійському місті Палермо було підписано *Конвенцію ООН проти транснаціональної організованої злочинності*. Працювало над Конвенцією понад 120 делегацій з різних країн світу, у тому числі з України, яка ратифікувала Конвенцію 4 лютого 2004 р. – Законом України «Про ратифікацію Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності та протоколів, що її доповнюють». У запропонованому визначенні організованої групи відсутня ознака корумпованості, хоча на першій сесії Спеціального комітету з розробки Конвенції (19–29 січня 1999 р.) один з узагальнених варіантів проекту передбачав *визначення організованої злочинності* як групової діяльності трьох або більше осіб, яка характеризується ієрархічними зв'язками або особистими відносинами, що дає змогу їхнім ватажкам мати прибуток або контролювати території або ринки, внутрішні або зовнішні, *шляхом* насильства, залякування або *корупції* як для продовження злочинної діяльності, так і для проникнення до легальної економіки, зокрема шляхом... (далі йшов перелік злочинів).

Отже, можна дійти висновку, що на міжнародному рівні визнано тісний взаємозв'язок організованої злочинності і корупції та необхідність узгоджених заходів протидії їм. В міжнародних документах організована злочинність, або поняття організованої групи, визначається як сукупність певних ознак, серед яких чільне місце посідає корупція.

Узгоджено розглядаються проблеми протидії організованій злочинності та корупції і в юридичній науці. Так, аналізуючи корупційні процеси у взаємозв'язку з діяльністю організованих злочинних угруповань, А. І. Долгова зазначає, що «корупція для організованих злочинців – засіб забезпечення не лише їх корисливого, а й політичного інтересу. У них відзначається подвійна мотивація: забезпечити надприбутки і владу заради їх збереження і примноження»⁴.

Обґрунтування узгодженої протидії організованій злочинності і корупції лежить, зокрема, у розумінні природи організованої злочинності та корупції. Досить часто у вітчизняній юридичній науці акцентується увага на *соціальній природі* як корупції, так і організованої злочинності. Наприклад, організовану злочинність визначають як соціальне явище, чи соціально-негативне явище, чи найнебезпечнішу форму соціального зла, чи форму соціальної патології: «організована злочинність – багатоаспектне соціальне зло, яке не вкладається у звичну систему визначення злочину»⁵.

Визначаючи сутність корупції, вчені виходять також із того, що корупція не може бути зведена до якогось конкретного суспільно небезпечного діяння, до певного правопорушення. Дослідники наголошують, що корупція – це соціальне явище, яке має соціальну обумовленість, соціальні закономірності розвитку і справляє негативний вплив на соціальні процеси. Існуючи в суспільстві і будучи породженням суспільних відносин, корупція пронизує різні соціальні сфери суспільства, по-різному деформуючи суспільні відносини⁶. Крім того, саму корупцію науковці визначають як складне системно-структурне соціальне явище⁷.

Отже, і *корупція*, і *організована злочинність* мають соціальну сутність, яка проявляється в тому, що обидва ці явища: мають соціальну обумовленість і свою ціну, яку платить суспільство в результаті корупційної та організованої злочинної діяльності; здійснюють істотний вплив на всі соціальні процеси; мають власні історичні джерела; набули глобального характеру; мають економічні, політичні, правові, психологічні і моральні чинники; мають властивість пристосовуватись до соціальних реалій і здатність до самовідтворення та уникнення соціального контролю і кримінального переслідування.

Як відомо, з 90-х років ХХ століття у науковій літературі розпочинається опис рівнів організованої злочинності. При їх розгляді аналізові піддаються рівні організації суб'єктів, які діють в структурі цього виду злочинності, залежно від етапу формування структури та рівня організованості. Узагальнення відомих у науковій літературі підходів дозволяє виділити три рівні структурування організованої злочинності. Зокрема, О. І. Гуров виділяє такі рівні. Перший рівень становлять звичайні злочинні групи. Другий рівень — аналогічні групи, але з *корупційними зв'язками*. Третій рівень організованої злочинності має складну мережеву структуру з відповідною ієрархічною системою управління і підпорядкування⁸.

Триступенева класифікація рівнів організованої злочинності притаманна і вітчизняній кримінологічній науці: перший рівень утворюють, на думку вчених, стійкі керовані об'єднання, що не мають корупційних зв'язків (спеціалізація: розбій, грабїж, крадіжки, вимагання); другий рівень – ті ж злочинні групи, але які вже мають *корупційні зв'язки* і внутрішню ієрархічну структуру (спеціалізація: вимагання, наркобізнес, проституція); третій – злочинні організації (родини), які поєднують всі ознаки перших двох рівнів (спеціалізація: злочинний бізнес у сфері обігу наркотиків, зброї, автотранспорту, торгівля людьми)⁹.

Отже, у науковій літературі обов'язковою ознакою другого рівня організованої злочинності зазначається наявність *корупційних зв'язків*. І це цілком обгрунтовано, адже, як відомо, організована злочинність намагається впливати і на політичне життя, лобіюючи проведення вигідних їй рішень, створюючи громадську думку за допомогою підконтрольних засобів масової інформації. Злиття організованої злочинності з політичною владою становить перешкоду правосуддю, призводить до розкрадання національного багатства, впливу кримінального капіталу на державні структури.

Вчені наголошують, що у злочинних формувань високого ступеня організованості є корупційні зв'язки у всіх ешелонах державної влади, включаючи найвищий ешелон¹¹. Нами попередньо визначено, що організована злочинність і корупція мають багато спільних рис, тому при розгляді вищих рівнів організованої злочинності постає питання про корупцію як правове явище та співвідношення даних понять. Потреба в аналізі даних понять у взаємозв'язку обумовлена тим, що як на науковому і практичному, так і на нормативно-правовому рівнях не існує уніфікованого погляду на співвідношення таких явищ, як корупція і організована злочинність. А це ускладнює правильне розуміння правової сутності цих явищ, вироблення адекватних узгоджених заходів протидії їм.

Загалом у юридичній літературі представлено співвідношення понять корупції і організованої злочинності:

1. *Корупція і організована злочинність – хоча й самостійні, але близькі за змістом явища*: «корупція як вид злочинності тісно переплітається з іншими видами антисуспільних проявів, і, насамперед, з організованою злочинністю, тіньовою економікою і тероризмом...»¹¹; «організована злочинність у сфері економіки фактично не може існувати без підтримки і тісної взаємодії з владними структурами, що в українських умовах значною мірою обумовлено потребою легалізації значних сум грошей, здобутих організованими злочинними угрупованнями в процесі своєї злочинної діяльності»¹².

2. *Корупція – це конститутивна складова організованої злочинності*: форма організованої злочинності¹³, неодмінний елемент організованої злочинності¹⁴, найважливіший інструмент організованої злочинності¹⁵, обов'язкова умова її існування та успішного функціонування¹⁶.

3. *Корупція – обов'язкова ознака лише вищого рівня організованої злочинності*: «корумповані зв'язки злочинних груп з держслужбовцями не є обов'язковою ознакою організованої злочинності, вони характеризують лише вищий її рівень...»¹⁷. Очевидно, слід погодитись із думкою О. М. Литвака, адже попередньо при визначенні рівнів організованої злочинності ми виділяли корумпованість як ознаку саме вищого рівня. Підтверджує наші висновки і положення пункту 11 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями» від 23 грудня 2005 р. № 13: ознаками зовнішньої стійкості злочинної організації можуть бути встановлення корупційних зв'язків в органах влади. Українські вчені вказують на використання корупції для забезпечення імунітету організованих кримінальних структур від соціального ті правового

контролю¹⁸. Тобто злочинна організація, перебуваючи на вищому щаблі розвитку організованої злочинності, для забезпечення зовнішньої стійкості прагне до встановлення корупційних зв'язків.

Таким чином, віддаючи належне тісному взаємозв'язку корупції і організованої злочинності, водночас слід констатувати автономність, самостійність цих протиправних соціально-правових явищ, які характеризуються специфічними властивостями, часом виникнення та особливостями розвитку тощо. Не всі факти корупції входять до структури організованої злочинності. Організована злочинна група нижнього рівня може існувати і без корчаційних зв'язків. Однак якісний і кількісний розвиток такої групи, перехід до вищих рівнів організованої злочинної діяльності на пряму залежить від набуття групою корупційної складової, а саме – збільшення кількості корупційних зв'язків і проявів. Отже, корупцію можна визнати системоутворюючим чинником вищого рівня організованої злочинності. *Все вищенаведене підтверджує наш попередній висновок про тісний взаємозв'язок понять корупції та організованої злочинності та обов'язкове місце корупції в структурі злочинних об'єднань вищого рівня організованої злочинності.*

Ефективна протидія найвищому рівню організованої злочинності, що має своїм системоутворюючим чинником корупцію, вимагає вдосконалення Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» і чіткого визначення компетенції різних відомств у сфері боротьби з організованою злочинністю з обов'язковим застереженням про заборону її довільного перерозподілу на рівні різного роду підзаконних актів. Пошук шляхів подолання недоліків у протидії цим суспільно небезпечним явищам приводить до ідеї створення автономного (самостійного, незалежного) правоохоронного органу для боротьби з організованою злочинністю і корупцією. Основна функція такого органу вбачається у виявленні та розслідуванні найтяжчих, резонансних у суспільстві злочинів, вчинених особливо небезпечними організованими і корупційними злочинними угрупованнями у сфері економічної, банківської та зовнішньоекономічної діяльності, а також у боротьбі з корупцією в державних інститутах¹⁹. Про важливість протидії даним злочинним проявам та особливу увагу до цієї проблеми з боку керівництва держави свідчать положення Концепції реформування кримінальної юстиції в Україні, затвердженої 18.04.2008 р. указом Президента України № 311/2008 «**Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 лютого 2008 року «Про хід реформування системи кримінальної юстиції та правоохоронних органів»**». У Концепції зазначено, що здійснення ефективної державної політики щодо протидії корупції потребує функціонування в системі кримінальної юстиції спеціалізованого антикорупційного органу, зокрема з повноваженнями проведення досудового розслідування та координації діяльності у цій сфері. Таке рішення піддається критиці вченими, які пропонують створити спеціальний державний орган без правоохоронних функцій, який займався б виключно складною проблематикою запобігання злочинності і корупції²⁰. Як видається, створення такого консультативного органу не розв'яже проблему і не може розглядатись як альтернатива запропонованому в Кон-

цепції. Виходячи з отриманих нами висновків, слід створити єдиний орган для протидії корупції та організованій злочинності. В іншому випадку знов не буде забезпечено незалежність від відомчого впливу і системність у протидії цим злочинним проявам.

Вчені називають дві основні умови життєздатності організованої злочинності, які дійсно слід визнати базовими для поширення організованої злочинності в державі. «Хабар – корупційний зв'язок» є однією з основних умов життєздатності вищого рівня організованої злочинності (нарівні з іншою обов'язковою – можливістю легалізації «відмивання» доходів, отриманих незаконним шляхом)²¹.

Підводячи підсумок вищевикладеного, констатуємо, що корупція якісно змінює організовану злочинність, дозволяє останній зміцнювати свої позиції в суспільстві і державі, політизує її. Межі між корупційною та іншою діяльністю організованих злочинних структур вищого рівня практично не існує. Широке розповсюдження корупції призводить до розвитку і вдосконалення організованої злочинності, а якісне і кількісне зростання останньої у свою чергу тягне за собою збільшення кількості корупційних проявів та підвищення небезпечності їх характеру. Тому заходи протидії корупції та організований злочинності можуть і повинні поєднуватися, застосовуватися в комплексі.

1. Сборник стандартов и норм Организации Объединенных Наций в области предупреждения преступности и уголовного правосудия. – Нью-Йорк: ООН, 1992. – С. 62.
2. Основы борьбы с организованной преступностью / Под ред. В. С. Овчинского, В. Е. Эминова, Н. П. Яблокова. – М.: ИНФРА-М, 1996. – С. 16.
3. Рамкова Конвенция Организации Объединенных Наций против организованной злочинності, прийнята 21 липня 1997 р. // Міжнародні правові акти та законодавство окремих країн про корупцію. – К., 1999. – С. 70.
4. Долгова А. И. Определение коррупции и законодательство о борьбе с ней // Коррупция и борьба с ней. – М.: Российская криминологическая ассоциация, 2000. – С. 7.
5. Всеволодов В. Деякі ознаки, що визначають організовану злочинність // Право України. – 1994. – № 5–6. – С. 40.
6. Мельник М. І. Криминологічні та кримінально-правові проблеми протидії корупції: Дис. ... докт. юрид. наук. – К., 2002. – С. 22.
7. Цитряк В. Я. Проблемні питання визначення поняття корупція // Криминологія в Україні та протидія злочинності: Зб. наук. статей / За ред. М. П. Орзіха, В. М. Дьоміна). – Б-ка журналу «Юридичний вісник». – О.: Фенікс, 2008. – С. 293.
8. Гуров А. И. Организованная преступность – не миф, а реальность. – М.: Знание, 1992. – С. 50.
9. Джужа О. М., Моїсєєв С. М., Василевич В. В. Криминологія: Спеціалізований курс лекцій зі схемами (Загальна та Особлива частини): Навч. посібник. – К.: Атіка, 2001. – С. 77.
10. Скобликов П. А. Актуальные проблемы борьбы с коррупцией и организованной преступностью в современной России. – М.: Норма, 2007. – С. 17.
11. Иванова Н. А. Коррупция как угроза национальной экономики: методология, проблемы и пути решения // Актуальные проблемы борьбы с преступностью. – Т. 3. – Нальчик: Эль-Фа, 2007. – С. 147.
12. Кальман О. Взаємозв'язок організованої злочинності та корупції у сфері економіки // Вісник Академії правових наук. – Х., 1997. – № 4. – С. 188–190.
13. Сайзетов У. Т. Понятие коррупции как формы организованной преступности // Российский следователь. – 2003. – № 4. – С. 38.
14. Багрий-Шахматов Л. В. Соотношение коррупции, рэкета и организованной преступности // Юридична освіта і правова держава: Зб. наук. праць. – О.,

1997. – С. 196–206; Пономарев Д. А. Коррупция и организованная преступность как современные формы социальной и правовой девиантности в условиях глобализации: уголовно-правовой и криминологический анализ: Автореф. дис. канд. юрид. наук. 12.00.08. – М, 2005. – С. 22. **15.** Ущановський В. Організована злочинність як фактор дестабілізації суспільних відносин та зростання тіньової економіки // Право України. – 2001. – № 12. – С. 75. **16.** Закалюк А. П. Нормативне визначення організованої злочинної діяльності: теоретичне та практичне значення // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2001. – № 4. – С. 20–28. **17.** Литвак О. Протидія організованим злочинностям // Право України. – 2004. – № 4. – С. 104. **18.** Марків І. Організована злочинність: її аналіз та сучасний стан // Право України. – 2004. – С. 56. **19.** Журавський В. С., Михальченко М. І., Михальченко О. М. Корупція в Україні – не політика. – К.: Фенікс, 2007. – С. 183. **20.** Кальман О. Г. Деякі питання запобігання злочинам та корупції в концепції реформування кримінальної юстиції України // Криминологія в Україні та протидія злочинності: Зб. наук. статей / За ред. М. П. Орзіха, В. М. Дьоміна). – Б-ка журналу «Юридичний вісник». – О.: Фенікс, 2008. – С. 80. **21.** Годунов И. В. Энциклопедия противодействия организованной преступности. – М.: Наука, 2004. – С. 268.